

УДК 339.137.2

Т. В. Мірзоева,

к. е. н., ст. викл. кафедри аграрної економіки ім. проф. І.Н. Романенка,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

О. А. Томашевська,

к. е. н., асистент кафедри аграрної економіки ім. проф. І.Н. Романенка,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ

Розглянуто вітчизняні та зарубіжні підходи щодо оцінки конкурентних позицій регіонів, наведено порівняльну характеристику деяких зарубіжних методик. Ідентифіковано та узагальнено основні критерії, що використовуються при оцінці конкурентоспроможності регіонів.

Home and foreign approaches are considered in relation to the estimation of competition positions of regions, comparative description over of some foreign methodologies is brought. Basic criteria which are used for the estimation of competitiveness of regions are identified and generalized.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність регіонів, оцінка конкурентоспроможності.

Key words: competition, regional competitiveness, competitiveness index.

ВСТУП

Кінець ХХ — початок ХХІ століття знаменується зміною парадигми регіонального економічного розвитку й регіональної політики. На зміну традиційним теоріям регіонального розвитку приходять концепції міжрегіональної конкуренції, глобально орієнтованої регіональної політики, транснаціональної інтеграції. Сутність нової парадигми чітко сформульована А.Г. Гранбергом: "Наше ключевое слово — регион, наше мировоззрение — мир регионов, наши главные идеи — устойчивое развитие, регионализм и интеграция" [1].

Тема конкурентоспроможності територіальних одиниць стає все більш актуальною в наукових колах і серед практиків регіонального управління. Адаже однією з найбільш впливових складових конкурентоспроможності країни є рівень конкурентоспроможності її регіонів. На сьогоднішній день не кожен регіон України має необхідну ресурсну базу та ефективну управлінську структуру, що негативно впливає на його здатність до сталого економічного зростання. Використання конкурентних переваг дозволяє регіонам не лише зміцнювати власний конкурентний статус, а й сприяти підвищенню рівня конкурентоспроможності економіки країни на зовнішніх ринках. Тому необхідність визначення конкурентних переваг розвитку регіону є першочерговим завданням при формуванні стратегії регіонального розвитку.

Багато країн нині створюють самостійні дослідницькі центри для розробки та реалізації ефек-

тивної системи оцінки конкурентних переваг регіонів. Наприклад, в США діє Рада конкурентоспроможності (Council on Competitiveness), основною метою якої є створення аналітичної, методологічної та практичної бази для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності американської економіки на світовому ринку. В Україні також створено Раду конкурентоспроможності, метою якої є налагодження діалогу між наукою, освітою, бізнесом, владою, неурядовими організаціями для підвищення ідеї конкурентоспроможності в державі.

Проблемі оцінки конкурентоспроможності регіонів присвячені праці численних вчених-економістів. Зокрема, таких як Л. Антонюк, В. Базилевич, П. Беленький, Є. Бойко, З. Борисенко, П. Бубенко, В. Василенко, Б. Данилишин, М. Долішній, С. Дорогунцов, А. Юданов та інших.

Проте, на нашу думку, дане питання потребує подальшого вивчення в зв'язку з тим, що сучасні умови ринкової економіки вимагають нових підходів і методів оцінки конкурентних переваг регіонів.

Мета дослідження — проаналізувати деякі підходи щодо оцінки конкурентоспроможності регіонів, ідентифікувати та узагальнити основні критерії, що використовуються при цьому.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті використано загальні та спеціальні методи: теоретичного пізнання — для дослід-

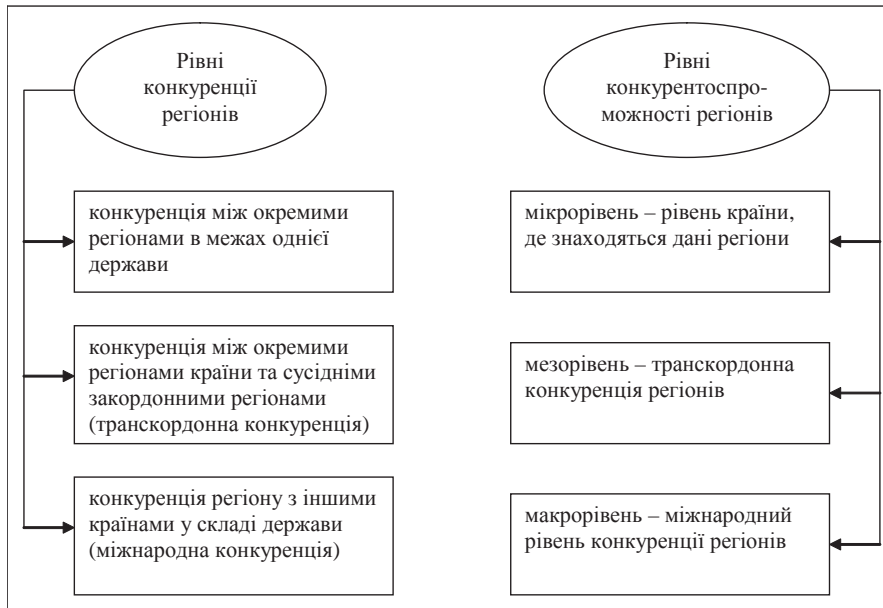

Рис. 1. Рівні конкуренції та конкурентоспроможності регіонів

ження природи явищ конкуренції та конкурентоспроможності; абстрактно-логічний — для теоретичних узагальнень і формулювання висновків; систематизації та класифікації — для розробки класифікації рівнів конкуренції й конкурентоспроможності та методик оцінки конкурентних переваг регіонів за характерними ознаками; наукового порівняння — для порівняння вітчизняних і зарубіжних підходів щодо оцінки конкурентоспроможності регіонів; узагальнення — для визначення основних критеріїв, що при цьому використовуються.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як економічна категорія конкуренція — це економічна боротьба, суперництво між відокремленими виробниками продукції, робіт, послуг щодо задоволення своїх інтересів, пов'язаних з продажем цієї продукції, виконаних робіт, наданням послуг одним і тим же споживачам [2]. Відповідно, конкурентоспроможність — це властивість об'єкта, що характеризується рівнем реального чи потенційного задоволення ним конкретної потреби у порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на даному ринку [3,4].

Таким чином, можна розуміти конкурентоспроможність як зумовлену економічними, соціальними і політичними факторами позицію країни або товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках, що за умов відкритої економіки може визначатися і як здатність країни (фірми) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках інших країн.

Взявши за основу наведене визначення, під

конкурентоспроможністю регіону слід розуміти його здатність в умовах глобальної конкуренції стимулювати підвищення продуктивності виробництва та рівня життя місцевого населення і відповідно забезпечувати високий конкурентний статус у гео економічному просторі в довгостроковій перспективі.

Регіональну конкурентоспроможність можна розглядати й у відповідності до визначення національної конкурентоспроможності, як можливість регіону за умови вільного і справедливого ринку виробляти товари і послуги, які відповідають

вимогам як національного, так і світового ринків при одночасному збереженні або збільшенні реальних доходів громадян.

Розрізняють певні рівні конкуренції та конкурентоспроможності регіонів (рис. 1). На кожному з цих рівнів можуть використовуватись різні критерії для оцінки конкурентоспроможності. Для оцінки конкурентних позицій регіонів широко використовуються системи методів на мікро- й макрорівнях.

Всесвітньо відомими є рейтинги конкурентоспроможності макрорівня: індекс глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (Global Competitiveness Index; World Economic Forum), індекс світової конкурентоспроможності від Інституту розвитку менеджменту (Institute for Management Development), розгалужена система рейтингів від Світового Банку (наприклад, рейтинг якості бізнес-середовища Doing Business).

Серед методик оцінки конкурентоспроможності на мікрорівні слід виокремити розробки Майкла Портера [5; 6]. Ним у 90-х роках ХХ ст. була започаткована парадигма регіональної конкуренції, що впливала із глобальної стратегії конкурентних переваг країн. Він досить чітко сформулював ідею внутрішнього благополуччя регіону, яке, на його думку, знаходиться у великій залежності від продуктивності праці у галузях спеціалізації, які властиві регіону. Важливими передумовами підвищення регіональної конкуренції М. Портер вважає наявність високих технологій (технологій високих можливостей), якість сфери послуг (сервіс, транспортна інфраструктура, освіта тощо),

підтримуючу діяльність уряду (національного та місцевого) та інші менш значущі чинники, сукупність яких визначає соціально-економічне зростання регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності.

М. Портер також є автором індексу конкурентоспроможності бізнесу (Business Competitiveness Index), який протягом декількох років входив до складу Звіту про глобальну конкурентоспроможність (щорічна публікація Всесвітнього економічного форуму).

Вагомим внеском у напрямі розробки єдиної міжнародної системи оцінки регіональної конкурентоспроможності є розробки Асоціації Роберта Хугінса (Huggins Associates). Ця методика активно використовується для оцінки конкурентоспроможності регіонів Великої Британії, Європейського Союзу та інтелектуальної конкурентоспроможності найвпливовіших регіональних систем у всьому світі. Аналогічні дослідження проводяться в інших країнах світу (США, Швеції, Росії).

Розробки дослідників Huggins Associates серед індексів регіональної конкурентоспроможності набули глобального характеру. Зокрема, це World Knowledge Competitiveness Index (WKCI), за яким оцінюються конкурентні позиції 145 регіонів світу (63 із Північної Америки, 54 з Європи, 28 з Азії та Океанії). Особливість даного аналізу — виокремлення тих регіонів, які досягли найвищих результатів у своїй економічній діяльності (головний критерій — ВВП на душу населення в регіоні). Основний акцент у структурі WKCI ставиться на оцінку регіонального інтелектуального потенціалу (людських та інтелектуальних ресурсів, стійкості системи науки й освіти). За результатами аналізу 2010 року, серед 10 регіонів — лідерів 8 позицій зайняли регіони США, 1 — Швеції, 1 — Японії. Ці результати свідчать про значне випередження інтелектуального розвитку регіонів США порівняно з європейськими регіонами (регіони ЄС отрима-

Таблиця 1. Зарубіжні підходи щодо оцінки конкурентоспроможності регіонів

Найменування методики (індексу)	Мета застосування	Структура індексу (критерії, за якими здійснюється оцінка)
Європейський регіональний індекс конкурентоспроможності EU Regional Competitiveness Index	Оцінка конкурентоспроможності європейських регіонів за допомогою інтегрального індексу	Основні фактори (інститути, стабільність, інфраструктура, охорона здоров'я, навчальна та середня освіта) Фактори ефективності (вища освіта – освіта протягом життя, ефективність ринку праці, розмір ринку) Інновації (технологічна готовність, рівень розвитку бізнесу)
Індекс Європейських регіональних інновацій The EU Regional Innovation Scoreboard	Оцінка інноваційного потенціалу регіонів як рушійної сили зростання конкурентоспроможності	Можливості (людські ресурси, фінанси та підтримка держави) Діяльність фірм (фірмові інвестиції, зв'язки, продуктивність) Результати (ін новатори, економічні ефекти)
Регіональний індекс конкурентоспроможності Фінляндії Regional Competitiveness Index (Finland)	Комплексна оцінка конкурентоспроможності фінських регіонів	Людський капітал, інноваційність, агломерація, доступність
Регіональний індекс конкурентоспроможності Великої Британії UK Regional Competitiveness Index	Оцінка відносної економічної конкурентоспроможності регіонів	Вхідні фактори (рівень економічної активності, рівень створення нових фірм на 1 тис. жителів, кількість фірм на 1 тис. жителів, середня освіта, кількість інтелектуально орієнтованих фірм) Результативні фактори (ВВП на душу населення, експорт/імпорт на душу населення, кількість експортоорієнтованих підприємств, рівень продуктивності, рівень зайнятості) Фактори наслідків (рівень доходів, рівень безробіття)
Індекс конкурентоспроможності США State Competitiveness Index (USA)	Оцінка довгострокових конкурентних переваг та недоліків американських штатів	Уряд та фіскальна політика, безпека, інфраструктура, людські ресурси, технології, інкубація бізнесу, відкритість бізнесу й політики, екологічна політика

ли 11 позицій серед перших 50 регіонів — лідерів). У зв'язку з цим для регіонів ЄС реалізація розробленої стратегії Європа — 2020 стає основою підвищення рівня конкурентоспроможності на світових ринках за рахунок зміцнення та розвитку інтелектуальної складової конкурентних переваг [7].

Крім того, вирізняють ще низку методик оцінки конкурентних позицій регіонів, що застосовуються вченими сьогодення різних країн світу (табл. 1).

Окрім розглянутих методик, у сучасній світовій практиці застосовується сукупність індикаторів та оцінок для аналізу конкурентних переваг національних регіонів. Найвні методики класифікують для того, щоб можна було оцінити характерні риси й особливості кожного з методів оцінки. Розрізняють найбільш значущі класифікаційні ознаки різних методик оцінки конкурентних переваг регіонів (табл. 2). Загалом вибір того чи іншого методу зумовлюється метою аналізу, що визначає кількість та характер індикаторів для розрахунку інтегрального показника, формує систему факторів, які будуть враховуватись при аналізі й певною мірою впливає на структуру первинної інформації.

Таблиця 2. Ознаки, за якими класифікуються методика оцінки конкурентних переваг регіонів у сучасній світовій практиці

№ п/п	Чинник	Характеристика чиннику
1.	Характер індикатора конкурентоспроможності	загальна оцінка може бути націлена на аналіз: - сукупної конкурентоспроможності (комплексний метод, наприклад рейтинг Європейських регіонів EU Regional Competitiveness Index); - окремих, найбільш значущих компонентів сучасної системи конкурентних переваг (деталізований індекс, наприклад індекс інноваційності Summary Innovation Index from the European Innovation Scoreboard)
2.	Характер первинної інформації для аналізу	первинні дані можуть бути представлені статистичними даними або результатами опитування
3.	Територіальне охоплення аналізу	за цим критерієм сучасні методи оцінки конкурентоспроможності поділяються на: - глобальні (аналіз провідних регіонів світу незалежно від національної належності, наприклад індекс всесвітньої інтелектуальної конкурентоспроможності – World Knowledge Competitiveness Index); - регіональні (регіони окремої країни, групи країн, інтеграційного блоку, наприклад оцінка регіональної конкурентоспроможності Великої Британії, Ірландії, США, Фінляндії, Швеції та ін.)

Вітчизняні дослідники [8; 9; 10; 11] при здійсненні оцінки конкурентоспроможності регіону виділяють такі критерії:

- наявність достатньої кількості працездатного населення та висококваліфікованої робочої сили;
- ефективність використання наявних у регіоні ресурсів;
- інтенсивність залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій;
- конкурентоспроможність продукції підприємств регіону;
- рівень розвитку ринкової та соціальної інфраструктури;
- рівень розвитку інфраструктури, що обслуговує зовнішньоекономічну діяльність;
- наявність у регіоні зовнішньоорієнтованих підприємств та рівень їх розвитку;
- законодавча база зовнішньоекономічної діяльності країни;
- законодавча база інвестиційної та інноваційної діяльності країни.

Останні чотири позиції безпосередньо стосуються міжнародної конкурентоспроможності регіонів.

Такою, що заслуговує на увагу, є структура інтегрального індексу регіональної конкурентоспроможності, яка ґрунтується на наступних групах показників:

1) основні макроекономічні показники регіональної економіки (ВВП на душу населення, загальний рівень продуктивності, рівень безробіття, рівень інфляції, рівень надходження інвестицій в регіон);

2) показники розвитку інновацій (кількість зареєстрованих патентів, доля високотехнологічного сектора в регіональній доданій вартості,

питома вага фірм, що впроваджували інновації, в загальній кількості підприємств);

3) показники розвитку інтелектуального потенціалу (оцінка якості системи початкової, середньої та вищої освіти, кількість науковців у загальній структурі економічно активного населення, рівень зайнятості за галузями економіки, рівень фінансування наукових досліджень);

4) показники розвитку інфраструктури та міжрегіональних зв'язків (транспорт, телекомунікації, фінансові

установи, рівень інформатизації, рівень розвитку міжрегіональної та міжнародної торгівлі).

Вагові коефіцієнти кожної групи даної методики знаходять шляхом проведення факторного аналізу, який застосовується у більшості наведених вище індексів регіональної конкурентоспроможності. За умови збору достатнього статистичного матеріалу за вказаними показниками подібна методика дає можливість оцінити конкурентні позиції не тільки глобалізованих регіонів, а й менш розвинутих регіональних економік.

Ще однією ефективною методикою оцінки конкурентних позицій регіону є ретельний ретроспективний аналіз соціально-економічного розвитку регіону, в основі якого — комплексний SWOT-аналіз.

SWOT-аналіз є важливим аналітичним інструментом для вибору оптимальної стратегії і прийняття ефективних управлінських рішень, які забезпечили б сильну та надійну позицію, а також його конкурентні переваги. SWOT-аналіз є основою для формування стратегії розвитку регіону з урахуванням впливу зовнішнього і внутрішнього середовища. Він дозволяє визначити негативні й позитивні фактори, що впливають на діяльність регіону як і зовні, так і з середини, допомагає правильно оцінити можливості, які відкриваються перед регіоном у майбутньому [12].

Методика проведення SWOT-аналізу регіону включає наступні кроки.

1. Визначення групи експертів, до якої має бути включені провідні фахівці, науковці, громадські діячі тощо. Група експертів має налічувати не менш ніж 10 осіб.

2. Здійснення комплексного аналізу розвитку регіону за 5—7 років за такими складовими:

- природно-ресурсний потенціал регіону;
- економічний розвиток;
- соціального розвитку;
- екологічне становище в регіоні.

3. Визначення можливостей і загроз на основі дослідження зовнішнього середовища.

4. Формування матриці SWOT-аналізу для кожного зі складових розвитку регіону з урахуванням сильних, слабких сторін, можливостей і загроз.

Результатом SWOT-аналізу є формулювання чотирьох альтернатив розвитку регіону, з урахуванням сильних, слабких сторін, можливостей і загроз, що притаманні даному регіону. Слід зазначити, що SWOT-аналіз має певні недоліки, які доцільно враховувати в процесі оцінки, а саме: необхідність збору і обробки великого масиву інформації; ризик неврахування привабливих можливостей; необхідності оцінки деяких напрямів за якісними критеріями; певний рівень суб'єктивізму в оцінках експертів; невеликий строк користування результатами аналізу через мінливість зовнішнього середовища. Проте, незважаючи на певні недоліки, SWOT-аналіз надає можливість виявити конкурентні переваги територіальної одиниці, а також загрози для його подальшого розвитку, що обов'язково має враховуватись при формуванні стратегії розвитку регіону.

ВИСНОВКИ

Таким чином, конкурентоспроможність регіонів характеризується міжрегіональними відмінностями за рівнем інноваційного розвитку, надходженнями іноземних інвестицій, розвитком малого та середнього підприємництва, розвитком інфраструктури, наявністю кваліфікованих кадрів, рівням продуктивності праці та зайнятості тощо. Крім того, важливу роль у підвищенні конкурентоспроможності регіону відіграє регіональне управління, ефективність якого, крім закріплених загальних компетенцій, визначається системою організації праці, кадровою політикою, організацією підготовки, підвищення кваліфікації державних службовців, матеріально-технічним забезпеченням.

Важливою ознакою сьогодення є те, що регіони та інші локальні утворення перетворюються на самостійних гравців світового ринку. Окремі регіони певних держав, що володіють не тільки потужною ресурсною базою, а й ефективною системою управління, гідно представляють свої країни на міжнародному рівні. Проте нині далеко не кожен регіон України має необхідну ресурсну базу та ефективну управлінську структуру і, як наслідок, такий регіон може характе-

ризуватись низькою конкурентоспроможністю навіть порівняно з сусідніми регіонами, не кажучи вже про міжнародний рівень.

Проведений аналіз свідчить, що сучасна оцінка конкурентоспроможності регіонів можлива з урахуванням конкретних умов розвитку регіонів.

Література:

1. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: учебник для вузов / А.Г. Гранберг; Гос. ун-т "Высшая школа экономики". — 4-е изд. — М.: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2004. — 495 с.

2. Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика: учеб. пособие / Юданов А.Ю. — М.: ТАНДЕМ, 1996. — 272 с.

3. Михайлов О.В. Основы мировой конкурентоспособности / Михайлов О.В. — М.: Изд-во "Познавательная книга плюс", 1999. — 592 с.

4. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Фатхутдинов Р.А. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 312 с.

5. Портер М. Стратегія конкуренції / Портер М.; (пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський) — К.: Основи, 1998. — 390 с.

6. Портер М. Международная конкуренция / Портер М.; (пер. с англ. / Под. ред. и с предисловием В. Д. Щетина). — М.: Междунар. отношения, 1993. — 896 с.

7. Ларіна О. Міжнародний досвід оцінки регіональної конкурентоспроможності [Електронний ресурс] // Збірник наукових праць "Економічний аналіз". — 2001. — № 8. — Режим доступу: econ.at.ua/Vypusk_8/p1/larina.pdf

8. Багрова І.В. Складові та фактори конкурентоспроможності / І.В. Багрова, О.Г. Нефедова // Вісник економічної науки України. — 2007. — № 1. — С. 11—16.

9. Федак Т.В. Регіональні фактори забезпечення конкурентоспроможності продукції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Т.В. Федак. — Львів, 2001. — 19 с.

10. Бурдяк О.В. Конкурентоспроможність регіонів як необхідна передумова зростання конкурентоспроможності країни: (Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція "Сучасність, наука, час. Взаємодія та взаємовплив") [Електронний ресурс]. — Режим доступу: intkonf@gmail.com.

11. Брикова І. Концепція міжнародної конкурентоспроможності національного регіону та її практичний вимір / І. Брикова // Міжнародна економічна політика. — 2007. — № 4. — С. 29—53.

12. Гордієнко П.А. Стратегічний аналіз: [навч. посіб.] / Гордієнко П.А., Дідковська Л.Г., Яшкіна Н.В. — К.: Алерта, 2008. — 478 с.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2011 р.